

Раллі Діонісій

(* ?, о. Крит (Кандія) –

† після 28.12.1620)

Політик, дипломат, культурний діяч. Навчався в Римі. Підкреслював свою порідненість із візантійським імператорським родом Палеологів. На початку 80-х рр. XVI ст. Р. був наближений до князя *В.-К. Острозького*. Останній навіть виношував план зробити його патріархом із резиденцією в Острозі. Р. привіз князю із Риму примірник Біблії, переданий папою Григорієм XIII. Зокрема, про це говориться в листі папського нунція в Польщі А. Болоньєтті кардиналові Кома від 25 червня 1583 року. У цьому випадку вказується, що це був грекомовний текст Біблії. Також князь *В.-К. Острозький* у листі до папи Григорія XIII (від 8 липня 1583 року) дякує римському понтифіку за те, що той передав через Р. Біблію. Дослідники вважають, що це могло статися приблизно в 1578-1579 роках. У передмові до *Острозької Біблії* говориться, що князь *В.-К. Острозький* посилав збирати тексти Біблії у різні краї, в т.ч. й на Кандійські острови. Ймовірно, певну роль у цьому відіграв Р., який походив із тих країв. При підготовці до друку *Острозької Біблії* Р. міг працювати з грецькими й, можливо, латинськими текстами біблійних книг, оскільки добре володів як рідною грецькою мовою, так і латинською.

Література: Ісаєвич Я. Д. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. – Львів, 1983. – С. 79; Кралуок П. М., Торконяк Р., Пасічник І. Д. Острозька Біблія в контексті української та європейської культур. – Острог, 2006.

– С. 87; Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). – Київ, 1990. – С. 107-108; Острозька Біблія: Вступи, гравюри, дослідження / Опрацював та підготував до друку ермнх., архимандрит др. Рафаїл (Роман Торконяк). – Львів, 2005.

Петро Кралуок

Релігійне життя в Острозі в XVI – першій половині XVII століття

У другій половині XVI – першій половині XVII ст. м. Острог стало одним із визначних центрів релігійного життя в Україні. Цей період є вершиною в духовному розвитку міста. На території Острога розмішувались культові споруди представників різних конфесій і національностей, які тут проживали: українців, поляків, євреїв, татар, греків, вірмен та ін. За даними Миколи Теодоровича, в місті тоді знаходились 9 православних храмів (*церква в ім'я Богоявлення Господня; церква в ім'я св. Василя Великого; церква в ім'я святителя і чудотворця Миколая; церква Пречистенська; церква в ім'я Світлого Воскресіння Христового; церква в ім'я св. Бориса і Гліба; церква в ім'я преподобного Онуфрія; церква в ім'я Святої Трійці; церква в ім'я Преображення Господня, мечеть та синагоги.*

З ініціативи князя *В.-К. Острозького* в місті був створений духовно-освітній осередок, до складу якого входили ОА, друкарня та науково-видавничий гурток. При дворі

князя знаходилися культурні діячі, що належали до різних конфесій. Це призвело до концентрації в місті значних духовно-інтелектуальних сил.

Реформаційний рух, який поширювався в Україні у XVI ст., мав послідовників в Острозі. У місті існували громади антитринітаріїв і кальвіністів. Православні та протестанти Речі Посполитої вступали між собою в тісні стосунки, підписували низку союзів (у Торуні – 1595 р., Бересті – 1596 р., Вільні – 1599 р.). Ці союзи не мали поважних наслідків. Однак протестанти справили певний культурний вплив на православних.

Важливу роль у духовно-релігійному житті тогочасного Острога відіграв науково-видавничий гурток. Серед острозьких діячів кінця XVI – початку XVII ст., поряд із виразниками консервативно-православних поглядів (*І. Вишенський, Г. Смотрицький, І. Федоров, Клірик Острозький, Л. Зизаній, Василь Суразький*), були католики (*Ян Лятош*) й протестанти різних течій (*М. Броневський, А. Римша*). До католиків чи протестантів належав *Симон Пекалід*. Суперечливою є постать *Мелетія Смотрицького*, який спочатку належав до активних захисників православної віри, а пізніше змінив погляди, прийнявши унію.

Варто зазначити певний вплив ідей реформації на зміст полемічних творів, що писалися в Острозі на захист православ'я. Учасники гуртка вели полемічні дискусії як із католиками, прихильниками унії, так і з протестантами. До наших днів дійшов лише один полемічний твір, спрямований проти протестантів – стаття *Василія Суразького* “О храмахъ, иконахъ и почитании святыхъ”. У творах полемістів знайшла відображення релігійна ситуація в Україні в XVI-XVII столітті. Завдяки культурі та освіті просвітників осередку, які були представниками різних віросповідань, тут панувала відносна релігійна толерантність. Так, при укладенні

Острозької Біблії (1581) використовувалися різні конфесійні джерела і, можливо, що над цим виданням могли працювати не лише православні, а й представники інших християнських віровизнань.

Князь *В.-К. Острозький* підтримував тісні зв'язки з протестантами. При його дворі князя перебував аріанин *Мотовило*, який писав полемічні твори проти римо-католицької церкви. Саме йому в 1577 р. князь *В.-К. Острозький* доручає написати відповідь на книгу єзуїта *П. Скарпи* “Про єдність церкви божої”. Автор відомого полемічного твору “*Апокрисис*” (*Мартин Броневський*) теж належав до протестантів. Як відомо, цей твір писався на замовлення князя *В.-К. Острозького*.

У родині князів *Острозьких* були представники різних віросповідань. Дружина князя *В.-К. Острозького* Софія Тарновська була католичкою. Старша дочка князя Катерина вийшла заміж за кальвініста Криштофа Радзивіла, молодша Єлизавета – за антитринітарія Яна Кішку. Дружини синів *Януша* та *Олександра* були католичками, а внучка *Анна-Алоїза* стала палкою прихильницею католицизму. Щодо самого князя, то він терпимо ставився до різних конфесій. Зокрема, надсилав до римського папи листи, в яких висловлював бажання підтримати унію (з врахуванням певних вимог). З іншого боку, князь прихильно ставився до антитринітаріїв-соцініан, а православні називали його “світилом” православ'я. Розуміючи, що православна церква переживає кризу, князь *В.-К. Острозький* готовий був співпрацювати з католиками і протестантами. Таким чином, Острог, незважаючи на всю складність конфесійного життя, слугував своєрідним зразком толерантності і виваженості у релігійних стосунках.

Література: Быков Н. П. Князя Острожские и Вольнь / Введение в историческую записку “Пятидесятилетие Острожского св. Кирилло-Мефодиевского Братства. – Петроград, 1915.

– С. 14-18; Волян. Исторические судьбы Юго-Западного края. – С.-Петербург, 1888. – С. 115-130, 138-142; Грушевський М. С. З історії релігійної думки на Україні // Духовна Україна: Зб. творів. – С. 51-72; Його ж. Культурно-національний рух на Україні в XVI-XVII віці // Духовна Україна: Зб. тв. – Київ, 1994. – С. 178-187; Десятисотлетие православия на Волини (992-1892 г.). – Житомир, 1892. – С. 379-381; Довбищенко М. В. Волинська шляхта у релігійних руках (кінець XVI – перша половина XVII ст.). – Київ, 2008; Ильинский. Юго-западное русское общество и его умственное и религиозно-нравственное состояние в к. XVI и первой пол. XVII в. (в период Брестской унии) // Волинские епархиальные ведомости. – 1891. – № 27. – С. 815-823; Кардашев П. Очерк истории православной церкви на Волини. – С.-Петербург, 1855. – С. 116; Кралюк П. М. Особливості вияву національної свідомості в українській суспільній думці XVI – першої половини XVII ст. – Луцьк, 1996. – С. 16-47, 59-68; Левитский К. Константин Константинович князь Острожский – доблестный защитник православия и охранитель интересов православной церкви // Волинские епархиальные ведомости. – 1908. – № 8. – С. 160; № 9. – С. 183; Лукьянович П. К вопросу об Острожской школе (XVI в.) // Волинские епархиальные ведомости. – 1881. – № 25. – С. 824; – № 26. – С. 852, 864; Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). – Київ, 1990. – С. 20, 30, 39; Огієнко І. Українська церква. Нариси з історії Української православної церкви: В 2-х т. – Київ, 1993. – С. 108, 109, 120, 140, 141; Полек В. Т. Історія української літератури Х-XVII століть. – Київ, 1994. – С. 72, 79, 80; Рафальський Л. Свято-Троїцький храм, бивший в г. Остроге, на Волине // Волинские епархиальные ведомости. – 1883. – № 24. – С. 703; Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волинской епархии: В 5-ти томах. – Почаев, 1889. – Т. 2: Ровенский, Острожский, Дубенский уезды. – С. 642-644, 661-669; Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича / Упор. С. В. Ульяновська. – Київ, 1993. – С. 205; Харшин М. В. Історія підпорядкування Української Православної Церкви Московському патріархату. – Київ, 1995. – С. 14; Четыркин Ф. Деятельность князя Константина Константиновича Острожского в пользу православия в Юго-Западной Руси // Волинские епархиальные ведомости. – 1872. – № 9. – С. 317.

Людмила Жуковська

Реформація та Острог

У реєстрі протестантських (євангельських) громад, укладеному М. С. Грушевським, вказано на унітарську громаду в Острозі, згадувану під 1617-1618 роками. З інших маєтків князя В.-К. Острозького значна унітарська громада існувала в Старокостянтиніві. У 1617 р. вона нараховувала 100 членів. Загалом у маєтках князів Острозьких кількість протестантських громад була невеликою. На думку М. Дмитрієва, у 70-х рр. XVI ст. центром реформаційної агітації міг бути й Острог. У той же час неподалік від володінь князів Острозьких на Волині, зокрема, біля Острога, розташувалися маєтки прихильників різних реформаційних напрямків, у яких існували протестантські громади. Це – Гоща, Шпанів, Бабин, Киселин, Береськ, Дорогостаї та ін. Мале число громад та невелика кількість членів у них дали підстави деяким дослідникам зробити висновок про незначне поширення Реформації на Волині, незважаючи на згадки про успіхи “єресі” у творах І. Вишенського, Г. Смотрицького та інших. Щоправда, на сьогодні ця точка зору переглядається дослідниками.

До оточення князя В.-К. Острозького входили волинські шляхтичі антитринітарії: слуга князя, володимирський гродський писар і правник Станіслав Кандиба, маршалок двору князя Гаврило Гостський (Гойський), Мотовило. Перший у своїх маєтках передав деякі православні храми реформаторам, другий відкрив у Гощі аріанську школу, третій взяв участь у католицько-православній полеміці. Антитринітарії-соцініани вважали князя В.-К. Острозького своїм покровителем і навіть послідовником. Поділяючи цю думку, соцініанин Еразм Отвинський присвятив йому віршовані притчі Христа. Непрямим свідченням поширення антитринітаризму на Волині, зокрема, в Острозі, можуть служити дані передмови до Острозької Біблії, на-